

РЕЦЕНЗИЯ

на дисертацията за присъждане на образователна и научна степен „доктор” на редовния докторант Атанас Росенов Цурев на тема „Раннонеолитни керамички комплекси в Тракия” с

научен ръководител доц. д-р Крум Бъчваров

от проф. д-р Красимир Лещаков

Определеният за рецензиране труд е върху тема, която е дисертабилна и несъмнено – актуална. В него са обхванати данни както от по-отдалечени във времето разкопки (напр. Капитан Димитриево или Караново), така и съвсем нови като Нова Надежда. Полевата обработката и кабинетния анализ на техните материали са належащи и необходими, ако се стремим към характеризиране една от основните черти на неолитната култура – керамичното производство. Това определя и научната стойност на избраната изследователска сфера – несъмнено висока, влияеща върху общата характеристика на производството, контактите и изобщо – върху социалния живот на населението в Тракия през периода на ранния неолит.

Хронологически рамки и специфична проблематика. Ранния неолит може да се определи и като времето, когато се оформят основите на керамичния репертоар, въвеждат се повечето от основните производствени техники, форми и орнаментални похвати. Виждаме ги в различни свои проявления, популярност и прецизност на изпълнението до онези времена, в които бързото гърнчарско колело коренно променя производството и разпространението на керамичните съдове. Т.е. в началото на ранния неолит в Тракия се създава т. нар. *Chaîne opératoire*, като се започне от опознаването на природната среда, премине се през термотехнологиите и се достигне до социалните аспекти на разпространяването и консумирането на готовия продукт. Рецензираната работата не достига до тези равнища.

В рамките на конвенционалното археологическо мислене от дълго време съществува един основен изследователски въпрос – този за произхода на разискваното технологично и обществено явление - внесено от Близкия изток или местно. Счита се, че той е разрешен до голяма степен – поне що се отнася до първоначалните импулси на нововъдението. Може би поради това той само е загатнат на няколко места в труда, но не е коментиран в дълбочина. Други проблеми са доста по-несигурни и остро дискуссионни, напр. тези за хронологическото и гео-културното деление на феномена, оформянето на типичния за Тракия раннонеолитен

керамичен стил (или стилове?) и неговата промяна във времето и пространството. Именно на тази, втората част от изброените проблеми, е посветена и рецензираната работа.

Предложената за защита дисертация се състои от две чести – текст и приложения. Необходимо е да се отбележи, че подобно организиране е традиционно и не предизвиква възражения.

Увод.

Основната цел на дисертацията е с високи претенции – да установи „... взаимоотношенията ...между различни общности, заселващи и обитаващи Траки през ранния неолит чрез изследване на техните керамични комплекси...“ Целта била в две нива, съответно – имало двете под-цели: да се обработят два основни керамични комплекса и да се изведат техните вътрешни хронологически и териториални особености (с. 2–3).

Всъщност, новостите, които са въведени в тази работа са две – технологична и статистическа обработка на масовия раннеолитен керамичен материал от два археологически обекта. Останалите под-цели, задачи и т.н. са в унисон със съществуващите в литературата тези. Повечето от тях са общоприети и едва ли биха могли да се модифицират, променят или отрекат в една дисертация. Ето защо ми се струва, че целта на труда надхвърля информационната база и не е в хармония с нея, което ще се опитам да покажа с този текст.

Географски обхват. Написано е, че работата обхваща географския район на Тракия с трите под-района - Горнотракийска низина, Егейска и Източна (Одринска) Тракия. Основен е първият, а материалите от другите два се използват за сравнения и евентуална защита на една или друга теза. Приведените от тях данни обаче силно контрастират като и количество, и качество, което прави сравнителния анализ непълноценен.

Не е ясно защо е изключен Галиполския полуостров и прилежащия остров Гьокчеада с така важния раннеолитен обект Угурлу (Uğurlu-Zeytinlik Höyük). Извън общоприетите рамки на областта Тракия са известни още няколко анатолийски обекта, които са значими в опитите да се осмислят основните характеристики на раннеолитния керамичен комплекс в Югоизточна Европа, но те изобщо не са споменати.

Относно обособяването на Тракия и нейното вътрешно деление прави впечатление липсата на дефинирани „региони“, „суб-региони“ или подобни тям, които да имат някакви природо-географски граници. Те липсват като *termini technici* в уводната част на работата. Ето защо постулираните „транс-регионални“ контакти се свеждат до „транс-обектни“

взаимоотношения. Така на читателя е оставена свободата да се досеща интуитивно какви са границите на тези гео-културни единици и дали ги има изобщо.

Хронологически обхват е формулиран по принцип правилно. Добро впечатление прави включването на новите радиокарбонни дати, но ми се струва, че те са използвани минимално, почти не са коментирани откъм достоверност и не се открояват при разграничаването на фазите на керамичните комплекси по обекти.

Историографски анализ. Тази част от труда е много кратка, цифром и словом - две страници и половина (с. 8–10); дадена е много лаконична информация, достигаща само до посочване на авторите и техните съчинения. Поради липсата на критичен анализ не може да се разбере какви са достиженията на предходните изследвания и какви проблеми за разрешаване се очертават, особено тези, които са дискутирани в последните глави на работата. А това е базата на всеки един труд – без нея той се оказва псевдоноваторски и лишен от своите корени. От друга страна, за какво говори този подход – или за това, че историографските приноси са оскъдни като количество и незначителни като смисъл, за да бъдат анализирани, или напротив, ако тази хипотеза не е вярна, то авторът не ги познава.

Много бележки могат да се отправят и към терминология, използвана при работата с керамиката и нейното класифициране. На първо място, не е посочено какви са общоприетите в литературата дефиниции за основните термини и понятия. Не е написано изрично, дали те се приемат, дали са модифицирани за целта на работата и ако е така, какво е променено в тях. Или са напълно отхвърлени. Базисните: „вид”, „форма”, „категория”, „тип”, „класификация”, „типология” (с. 24–26) и т.н. не са разграничени теоретично по задоволителен начин. Те често се използват синонимно и така придобиват твърде съмнителна евристична стойност. Срещат се и некоректни литературни позовавания, като това, че *категорията* нямала функционално съдържание (с. 26, цитира Лещаков 1988). Това не е вярно, защото в посочената статия съм написал: *„Следващото ниво в класификацията се заема от категориите глинени съдове. Определящ за тях е функционалният принцип...”* (с. 6 от цитираната статия). Очевидно е, че цитирането е некоректно, което не е допустимо за научен труд с претенции за обективност. Това внася недоверие и в останалите позовавания. Можем да се натъкнем и на замяната на понятието „класификация” с „типология”, както и на negliжирането на типа като основен елемент в тях, въпреки е направено позоваването на всепризнати учебници, като този с автори С. Renfrew и Р. Vahn (вж. с. 37), които имат доста по-различна концепция. Има грешки при метричното дефиниране на термина „форма”,

вместо „категория”, както е в общия контекст на текста до тук. Същото е отнася до „вид” и т.н. (с. 26). Тъй като терминологията гради фундамента на работата, по-долу в текста ще засегна проблематиката още веднъж, с риск да се повтори в някои бележки.

Глава I. Изворова база и методология.

Информационна база. На пръв поглед, работата изглежда да има добра фактологична обезпеченост: „На количествен анализ са подложени 39842 фрагмента и цели форми...”, а в каталога са включени 1965 информационни единици (стр. 15). Не е ясно обаче какво означава изразът „...на количествен анализ са подложени...”, след като информацията за 37877 не присъства нито в каталога, нито в никакви статистически таблици, нито в графичните и фото-илюстрациите. Останалите 37 877 фрагмента предизвикват един основен въпрос: каква е тяхната съдба и мястото им в труда? Трябва ли да се досещаме, че това са общо обработените фрагменти – сигнификативни и не? Следователно, използваните за целите на труда са само 1965 информационни единици. Може и да не е така, но как да се ориентираме? В графиките не е посочено на 100% колко фрагмента съответстват (напр. Дисертация, част II, с. 189–193, обр. 79-87). Следователно, какво е всъщност количеството керамични фрагменти не става ясно. И още – колкото и да са, декларирано е, че те са обработени лично от автора. Това твърдение според мен е силно преувеличено, тъй като по лични наблюдения мога да твърдя, че обработката на масовия материал от обект Нова Надежда е дело на цял екип от археолози, вкл. асистенти и докторанти. По принцип, работата с масовия материал от всеки един археологически обект е дело на група специалисти, така е и в конкретния случай. Това би следвало да се спомене поне в т. нар. Благодарности, но не е направено.

Ако разпределим декларираните в текста фрагмента по обекти, ще получим следната картина: Нова Надежда – 40609 фрагмента общо, от които 6818 бр. от ранния етап, 10 442 от средния и 15394 от късния етап. От тях на количествен анализ са подложени 32654 фрагмента. От втория основен обект – Капитан Димитриево, са обработени 6334 фрагмента, а от третия – Караново, 1264 фрагмента. Количествената дисхармония е толкова силно изразена, че предизвиква съмнение в обективността на резултатите от всякаква корелация. Останалите обекти, чиято керамика е автопсирана, са следните: Кърджали – 50 бр.; Крумовград – 16 бр. и Чавдарова чешма – 117 бр. Онези обекти, които са включени само със своите публикувани материали, не коментирам.

Авторът не е работил с представителни извадки, които да са статистически допустими и които да правят резултатите съотносими (с присъщите 2-3% приемлива статистическа

грешка). Ако авторът беше отворил публикации от 70-те години на миналия век щеше да види добри примери, които статистиката прави валидни и днес. Там щеше да види и как след години публикуваните данни са годни за проверка и интерпретация от различен ъгъл.

Видимата количествена дисхармония неминуемо рефлектира в характеристиката на комплексите и на изводите, както са представени в Глави III-IV. Резултатите от сравненията дори между обекти от първи ред в този труд едва ли са коректни, а какво остава за онези, които са в по-ниските редове на информационна достоверност.

Не на последно място може да се постави въпросът за контекста на керамиката. Не само дали е стратиграфски сигурен, дали представлява затворени комплекси, но и какъв е неговия тип – ями, ровове, жилища, културен пласт или изобщо материалите са без данни. Ако направя по-подробен преглед в тази посока ще се получи претоварване на теста, затова само ще обобщя, че опит за сравняване на информация от еднотипни структури в различни обекти липсва.

Методология. Още в началото на този раздел, на с. 15, авторът показва ясно, че не прави разлика между понятията „методика” и „методология”. Той ги използва като синоними. По-долу срещаме изненадващата констатация, че методическите стъпки (т.е. фазите на изследователския процес) са разработени от екипа на разкопките на Нова Надежда. Явно са новаторски. Това обаче не е истина – екипът прилага научен подход който не е нов, а е широко разпространен в по-старите български и чужди изследвания (не само на керамиката от ранния неолит). Едва ли е нужно да привеждам примери. Предизвиква и недоумение твърдението, че в процеса на обработка на масовия материал са направени редица променени, „целящи да улеснят сравнителния анализ”..... „както и да се премахнат някои елементи на обработката...” (с. 15). Не е посочено какви и колко, твърдението е по принцип. Тази операция изглежда напълно необоснована и незащитима, защото на практика означава, че изходната емпирична база се променя така, че да бъде релевантна на една априорно избрана методика. Казано на разговорен език, изходните данни са „натъкмени” към избраните методи за техния анализ. В каква степен това ще промени крайния резултат?!

Принципите на определяне на **технологичните групи** (с. 16-24) са добре формулирани, тъй като са традиционни и не предизвикват възражения. Като начало, което е методически правилно, е въведен критерия „изходната суровина”. Използван е терминът „глина”, но не е направено достатъчно ясно разграничение с термина „глинено тесто” – те са обединени в рубриката „глина” (с. 16). Характеристиките на примесите, макар и твърде

лаконично представени, не предизвикват съществени възражения. Прави обаче впечатление терминът „варовиков пясък” (с. 170), който е новаторски за керамичното производство – и по принцип, и по същество. В описанието обаче липсва критерия „концентрация на примесите”, както и корелацията „размери”/„концентрация”, която на практика изгражда отделните групи тесто – фино, средно фино и т.н. И там, в края на този подраздел, читателят най-неочаквано среща описанието на лома на керамичните фрагменти. Всеизвестно е, че най-важната информация, която може да се извлече от структурата и цвята на лома, е тази за температурата и продължителността на изпичане на керамичния съд. Така че мястото на този показател не е тук, а в края описанието на технологичния процес.

Втората по важност информация, която носят ломовете, е тази за липсата или наличието на ангоба. Въпреки че се появява епизодично в текста (напр. с. 22), ангобата отсъства от списъка на общите технологични характеристики. И накрая, прави впечатление, че при записване на цветовете на повърхността на съдовете (с. 18–19) не е използван световно признатия стандарт – цветовата система на Munsell, от което работата не печели. Като заключение – технологията на керамиката има описание, което е приемливо за следващите етапи на изследователския процес, но съобщените по-горе бележки намаляват обективността на анализа и на евентуалните резултати.

Значително повече пропуски се съдържат в следващия раздел – „Принципи за определяне на формалните категории” (с. 24–30). На първо място, не е дефиниран ясно термина „формална категория” и неговата позиция в йерарфията на керамичната класификация, предложена от автора. Появява се и терминологична дисхармония, защото нататък в текста (с. 25) срещаме твърдението, че „формалната типология” е ограничена в определен хронологически и географски обхват. Следват доста общи и неразбираеми (поне за пишещия тези редове) разсъждения, в които напълно са игнорирани термини като *таксономия* и *импорт*. За сметка е акцентирано върху съдове, които представляват изключения от общата схема (но едва ли са импорти), които аз поставих навремето в графата „други форми” (с. 25–26). Не видях да са споменати нито антропоморфните съдове (т.нар. „лицеви урни”), нито зооморфните, нито съдовете с правоъгълно хоризонтално сечение (с по едно изключение от Кърджали и Крумовград, обр. 56, 57.16). Те биха могли да се нарекат „особени” или да попаднат в количествено несъществената група „други форми”, но въпреки това носят твърде важна информация.

Изобщо, както вече бе загатнато по-горе, налага се впечатлението за терминологична хаотичност – конкретно и по същество. Категории и форми се бъркат, смесват или се считат за взаимозаменяеми. Има и куриози. Написано е, „Разпознати са 158 форми и 68 дъна.” (с. 119) [!? б.м.], твърдение, което не се поддава на коментар. Но това не е техническа грешка, както бихте си помислили добронамерено, защото се среща и на други места – напр. на с. 125–126, където са разпознати 34 и други 134 форми. Това се нарича формативно богатство! *Типът* липсва като водеща информационна единица в систематизацията на керамика, а се появява на най-ниско ниво, при това неправилно дефиниран. Нима под-типовете се определят съобразно дълбочината на съдовете? Общоприети след Монтелиус характеристики липсват или са прехвърлени върху *вида*. Самата типология е заменена от класификация и т.н., и т.н. Не мога да се въздържа да приведа като довод твърдението, че „*Първото класификационно ниво на формите на съдовете е категорията*” (с. 26). Едва ли е необходимо да цитирам отделни страници, подкрепящи твърде голямата свобода на авторския изказ. Като допълнение виждаме, че дъната – неизвестно защо, са представени в самостоятелна типология (с. 29–30), а това не е направено за дръжките – този важен и културно значим елемент на раннеолитния керамичен репертоар. По-рязко или по-меко изразени, тези слабости продължават до с. 30, откъдето започват „Принципи на описание на украсата” (до с. 33). Тук нямам забележки, защото авторът е направил това, което би следвало да направи и с типологията на керамиката – да следва традицията, в която различните конструкции са и по-стройни, и по-логични, и по-добре аргументирани. Несъгласие единствено предизвиква обединението на *импресо* украсата с *релефната*, която е по-правилно да се нарича *пластична* (с. 33). Едва ли има нужда да повтарям каква голяма роля има първата в хипотезите за пътищата и етапите на неолитизацията на Европа... Напр. за нейния хронологически приоритет спрямо рисуваната.

Тази глава завършва с един текст, който повече или по-малко дублира страниците преди него. На места обаче се появяват и явни противоречия (напр. с. 37) или странни твърдения, които няма да дискутирам тук. Според мен, не малко страници са излишни, най-малкото защото в една своя част обесняват как се правят графични възстановки на съдове по керамични фрагменти, което се изисква от студентите в първи курс на специалността Археологи. От компресирането на този раздел работата би могла само да спечели.

Глава II. Описание на раннеолитните керамични комплекси от Тракия.

Основните обекти, които формират ядрото на работата, са три – Нова Надежда, Капитан Димитриево и Караново. Ще коментирам по-подборно керамиката от Нова Надежда, която е основна.

Описателната част за Нова Надежда е съвестно направена, което се дължи на добрата полева документация и последвалата обработка на керамиката от екип специалисти, както и на работата на научния ръководител. Положително е наличието на достатъчно подробни данни за структурите, от които произхожда описаната и анализирана керамика, както и радиокарбонните датировки. Доколко обаче тези данни са използвани убедително в опитите за установяване на вътрешната динамика на керамични репертоар от обекта?

Доброто стратиграфско и хронологическо разграничение на структурите води след себе си напълно приемливо разпределение на масовия керамичен материал в три фази. Това обаче не са керамични фази, които да са формирани на базата на промяната на водещи типове и видове украса, а „архитектурни”, които не детерминират керамичното производство. Не е необходимо да обосновавам липсата на пряка следствена връзка между двата процеса. Да, фрагментите са преброени и доколкото е възможно – описани. Не е направен обаче опит за разграничение на събраната колекция по видове структури - жилища, ями и ровове, пространството между тях... Керамиката е дадена „на куп”, а тя по принцип трябвало да има различен състав, дължащ се на различните функции на групите структури.... Различно ще бъде и количеството на керамичните фрагменти в тях, тъй като функцията на структурите е различна. Няма да цитирам конкретни примери, но читателят може да се убеди в това, че информацията произхожда главно от рововете. Когато корелирате керамика от ровове (Нова Надежда) с такава от жилища, ями и пластове от Капитан Димитриево и Караново, не е възможно да се постигнат прецизни изводи. Подобни зависимости и причинно-следствени връзки, дори и са установени, не са съобщени и коментирани. Ако преминем към конкретика, че срещнем доста озадачаващи примери относно вътрешната организация на диференцираната по стратиграфски и хронологически принцип емпирична база: структура 1 (постройка с разчистена площ 45 кв.м) – 0; и структура 3 (ров) – 2705 фрагмента. В структура 55.1.3. са намерени 55 фрагмента, от които са описани три, а е илюстриран един (!) и т.н. В текста съществуват и явни количествени съответствия. Т. напр. колекцията от структура 55.2 се състои от 957 фрагмента, от които подробно описани са 21, графично възстановени 17, а

неподходящи за анализ 171 фрагмента. Т.е. общо 209 фрагмента, а информационната съдба на останалите 748 фрагмента е неизвестна.

Тенденциите на вътрешна динамика на комплекса Нова Надежда включва технологията, типологията и орнаментацията, но тяхната информационна стойност не е равностойна нито хронологически, нито пространствено. От друга страна, липсва прецизна визуализация на описаната колекция. Конкретните примери за това могат да си видят напр. на с. 69–70, където е описана керамиката от структура 54.3. Дори и да се вложи достатъчна упоритост в опита за свързване на текст и графични илюстрации, това не може да бъде сторено, защото нарисуваните фрагменти са подредени в таблици, под което е написано, напр. под обр. 24: „*Нова Надежда, „средна група” структури. Паници*”. Отделните фрагменти са номерирани, но те не са цитирани в текста. Все пак връзка може да се направи, но тя е едностранна и тромава – трябва да се премине през каталога (вж. бел. 1 на с. 49 и с. 27-120 във втората част на труда). Връзката текст – илюстрации – каталог е опосредствена и затруднява проверката на написаното.

На с. 84–100 се дискутират „Особености и вътрешно развитие Нова Надежда”. Като начало не съм съгласен с термина „*особености*”, тъй като по-правилно е да се използва терминът „*характеристика*“. Особеностите (в смисъл на присъщи само за определена информационна група черти) се получават след сравняване на две или повече информационни групи. В по-свободни текстове понякога под „особености“ се разбира „изключение от правилото”, но това правило не е въведено в страниците дотук.

В заключение: Хронологически, керамиката е обобщена в групи съобразно структурите, т.е. ранни, средна група и късни. Не са изведени характерните и водещите керамични елементи, а е направяно цялостно описания на комплексите. Така е обърната логиката на разсъждение – не се проследява промяната на елементите, а се търсят промени *an block* съобразно фазите на обекта. Това е вероятно важно за общата характеристика на обекта, но керамиката има своя динамика, която твърде често не се съобразява със строителните и архитектурните промени. Преди десетилетия е написано, че хронологически и пространствено най-чувствителна е украсата – и като мотиви, и като техника на нанасяне. Този принцип обаче не се следва от докторанта. Твърде много страници са посветени на технологичните групи. Не са посочени ясно водещите елементи в промяната на керамичния стил, нито онези, които поддържат традицията формират спецификата на керамиката от Нова Надежда.

Вторият основен обект е Капитан Димитриево. Керамичната колекция произхожда от ями, жилища или стратиграфски пластове. Количеството рязко отстъпва на това от Нова Надежда, напр.: стр. х. VII, жилище 7 – 63 фр., от които само 4 са обработени пълноценно; яма 10 – „сравнително малко” (?), включени в каталога – три или яма 13 – сравнително малко, обработени напълно няма (с. 102–103). Изключение прави голямото вкопаване („*mulde*”) от което произхождат 994 фрагмента от долния пласт и 1559 - от горните. В текста се появява и керамика от структури, несъобщени в техния общ преглед преди това - напр. ямата под жилище 6 от стр. х. 6 (с. 118). Така е и със структурата под жилище 5 с 49 фрагмента (с. 122), такива са съобщени и на с. 118 и 121. Тези структури липсват, а в тях е имало материали! Кое от написаното е достоверно? Що се отнася до керамиката от пластове, част от нея е подложена на странна обработка: на с. 124–125 прочитаем , че тъй като фрагментите от I–III стр. х. били малко, те са обработени заедно (!?). Редица бележки могат да се направят относно коментара на материалите, публикувани от Т. Стефанова (с. 132-135). Все пак този раздел завърша с нещо положително – на с. 148 се споменава единствения сигурен импорт, поне според автора. Той обаче е описан само текстово, без да са посочени каталожен номер и илюстрация.

Третият основен обект е селищна могила Караново. Обработени са общо 1264 фрагмента. Още в началото четем, че част от тях произхождат от „Комплексът от един от квадратите”..... (с. 153). Това изречение трудно се тълкува: какво е това - структура, контекст или част от план-квадратната мрежа – „квадрат”?! Какво има в този квадрат?! Не е посочено. И каква е достоверността на неговата информация?! И други информационни групи са подредени по квадрати – напр. тези от Къща I.1; Къща II.2 (с. 154). Материалите им са отнесени към определени квадрати, но какво е количеството на фрагментите от къщи и извън тях, не става ясно. Следва включване на керамика от пластове, т.е. без структури и поради това – с несигурен контекст.

Хронологическата подредба на обработения керамичен материал следва съществуващата таблица. От периода Караново I са обработени 451 фрагмента от пластове (с. 157) и от тях само девет (!) са включени в каталога. От Караново II – 813 фрагмента, от които са включени 48 и то само от един квадрат! (с. 159).

В изводите на тази част от главата се повтаря добре познатото старо, но с „важни нови уточнения” (с. 165). На мен не ми стана ясно какви са те и какъв е точно техният принос. Напротив, правят се фундаментални изводи относно съотношението на бялорисуваната

украса спрямо пластичната – изчезването на първата довело до доминирането на втората в керамичния репертоар (!). До края на този раздел (с. 172) тези „нови важни уточнения” така и не се открояват като приноси на работата.

Останалите обекти няма да бъдат коментирани, защото тяхната информация или е недостатъчно надеждна, или е лишена от контекст, или не е била напълно достъпна на автора. Това са Кърджали, Крумовград и Чавдарова чешма. Все пак е странно е, че предпочетени са именно те, а не Азмашката могила или селищна могила Казанлък. Поне последния обект има добре съхранен и достъпен масов материал.

Финалната група обекти имат информация, която е поставена в различни нива на достоверност (с. 189–232). По принцип, тази операция е легитимна и спомага за изграждане на по-добре или по-зле аргументирани корелационни зависимости. В случая обаче това не е така и без да навлизам в подробности ще подчертая, че керамичните колекции от тези археологически обекта не се вписват в целите и задачите, поставени пред рецензираната работа. Ето защо писанието на артефактите по снимки и рисунки само натоварва текста с ненужни страници, защото с нищо не обогатява общите изводи, както ще видим в края на рецензията.

Глава III. Типология на раннеолитните керамични комплекси в Тракия (с. 233-247).

Предложена е единна типология, в основата на която са данните от Нова Надежда. Това като намерение е похвално, но дали характерът на информация позволява подобна операция. Според мен, наличните данни дават възможности за конструиране на пълна типология само за за Нова Надежда и в по-малка степен за останалите два основни обекта. Всички други могат да се посочат като съдържащи този или онзи елемент, но едва ли нещо повече.

Главата започва с поредния пример за неразбиране на разликата между типология и класификация. Написано е, че типологията се основава на трите основни характеристики на керамиката: „форма, технология и украса” (с. 233). Текстът продължава с безкрайни описания, които в много голяма степен дублират страниците както във въвеждащите глави, така и в прегледа на информацията по обекти. Натоварване на теста, което ми се струва излишно. Ако се премине към конкретика, трябва да посочим някои трудно разбираеми твърдения, като: „*Следващата категория В включва слабоконичните или цилиндричните съдове (вани). Слабоконичните съдове представляват преходна форма между категория А и В*” (с. 235). Съществуването на един феномен в две различни проявления е достойно за

квантовата механика, но не и за една (с претенции) стройна типология! На следващите страници настъпва нова терминологична неразбория – термините вид, форма и тип се използват фриволно, без йерархия и с тенденции към пълна взаимозаменяемост. Напр. след вид е появява тип, а форма изчезва напълно. Типовете се разграничават според формата на шията (с. 239), а под-типът се определя от дълбочината на съдовете (с. 238). Това са новаторски идеи за теоретичната (а и за приложната) археология. Как да разбираме термина „непрофилиран съд“ (с. 238) като съд, лишен от профил? Достига се до там, че даден вид е дефиниран като такъв само заради един съд (с. 244), което е напълно алогично. Едва ли има нужда да аргументирам методическата несъстоятелност на това твърдение.

Глава IV. Раннеолитни керамични комплекси в Тракия: териториално-хронологически характеристики и надрегионални контакти.

На първо място – какво означава надрегионални контакти? Кои са регионите? Ако разделим Тракия на региони, то сама тя как ще бъде наречена - над-регион, супер-регион или нещо друго?! Родопите представляват ли тракийски регион и кой го твърди? И още - къде и какви са границите на регионите, защо не ги виждаме на приложените карти?! Там са означени само отделни обекти, чиито материали са групирани по подбрани критерии, но като цяло в Тракия и нищо повече... Сякаш авторът не познава изследователския инструмент „селищни модели“ или си мисли, че той няма отношение към керамичното производство?! Дори да се върнем към корените на понятието „археологическа култура“ ще видим, че пространствено разпределение на водещите типове артефакти не е хаотично, а е организирано по начин определен и от природо-географските дадености. Тази линия на мислене е игнорирана напълно от докторанта, което причинява редица неясноти, съмнителни или недоказуеми твърдения.

В текста се започва направо от хронологическите сравнения... (с. 247). След това, неорганизирано и напълно необосновано от фактологична гледна точка се правят изводи относно застъпеността на една или друга форма с присъщата украса по отделни селища. Тази липса на субординация води до смесване на водещи изследователски принципи, много отдавна известни като „синхронен“ и „диахронен“ анализ.

Но да се върнем на фактологичната база, върху която са конструирани обобщаващите авторови тези в последната (и най-важната) глава. По-горе в изложението видяхме колко големи са разликите в количеството на обработения материал по обекти, и колко различен е техният контекст (което ще рече – достоверността на информацията). Та да се правят сигурни

и обосновани заключения дали не е твърде рисковано. И лесно атакуемо? Няма да навлизам в детайлите на двете керамични общности, които се смесвали в Тракия и които били с различен генезис (с. 249). Искане ми е само да напомня, че това е изследователска сфера, в която трябва „да се пипа” извънредно внимателно. Но така ли е?! Изводите в авторския текст са илюстрирани с примери, екстрахирани от материалите от обекти, сред които виждаме един до друг Ябълково и Циганова могила. Да отбележа, че техните материали могат да се сравнят само най-общо и по принцип заради спецификата и особеностите на разкопките. Но двата обекта стоят гордо един до друг! (с. 249). Нещо повече – те са водени в списъка от обекта Нова надежда и като така, те всички, представете си, показвали една и същата тенденция от самото си основаване! Това твърдение не подлежи на критика! От технологична група се скача смело в етнически придвижвания (напр. за червено ангобираната керамика вж. с. 257). Пълна изненада предизвиква написаното, че керамиката от Клиселика (сигнификативните фрагменти на брой общо едва ли са повече от няколко дузини), принадлежи на население, което обича да произвежда голям брой бялорисувани купи! (с. 257). Ако продължа в същия подробен стил, вероятно ще трябва да посоча още много свободно и без доводи конструирани твърдения, затова ще ми се наложи да обобщя, че тази част на текста е лишена от сполуки.

Заклучение

Последната глава би следвало да съдържа в синтезиран вид основните научни достижения на труда и да посочва новите перспективи пред подобни изследвания. Ясно и по същество. Но пред нас виждаме едно Обобщение. Т.е. преразказ на съдържанието на отделните глави. Този маниер на поднасяне на информацията е по-присъщ за един Автореферат, но не и на Заключение на даден труд. Като илюстрация за тези свои мисли мога да посоча факта, че от страници 268–273 (което е общият обем на Заключение) само последните две не представляват сбит преразказ с елементи на разсъждения. Но там прочитаме и напълно лишени от конкретика изречения като следното: *„Както стана ясно, някои от споменатите признаци, отнасящи се към различните технологични групи, са определящи в териториално отношение, други – в хронологическо”*. Което мога да допълня със също толкова вярното твърдение *„А други признаци не са определящи”*. Ще завърша с твърдението, че проблемите, пред които се е изправил автора при работата си по тази дисертация *„...сами по себе си представляват възможност за бъдещи задълбочени изследвания”* (с. 273). С това научната проблематика се изчерпва.

Както става ясно от целия текст да тук, не успях да открия научни приноси. Ако такива все пак има, те според мен остават в полето на „приложната археология”. Там са и положителните страни на рецензирания труд, които обаче също не са подобаващо защитени. Ето защо не са достатъчни да променят негативното ми мнение като цяло. Считам, че представената за рецензиране труд с автор Атанас Росенов Цурев не може да бъде защитен като дисертация за присъждането на научна и образователна степен „доктор” и ще гласувам отрицателно.

Проф. д-р Атанас Росенов Цурев